

itibariyle *Lemezât-ı Hulviyye*'den faydalanarak kaleme aldığı Hâşimî'nin hayatıyla ilgili bir giriş kısmı yer almaktadır. Emîr Osman Efendi'nin kendi tarikat silsilesi hakkındaki on üç beyitlik bir manzumesiyle başlayan eserde Hâşimî mahlaslı kırk şiir vardır. Ancak bunların bazıları Hâşim Baba'ya, birkaçı da Sârbân Ahmed'e aittir (Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 69-70; a.mlf., *Kaygusuz Vizeli Alâeddin*, s. 12-13). Abdülbaki Gölpınarlı'nın bir cönkten (*Melâmîlik ve Melâmîler*, s. 70) ve Osman Ergin'e ait bir mecmuadan alarak yayımladığı (*Kaygusuz Vizeli Alâeddin*, s. 81-88), aralarında *Divançe*'de olmayan manzume ve beyitlerin de bulunduğu örnekler, *Divançe*'nin diğer nüshaları yanında cönk ve şiir mecmualarının taranmasıyla şiirlerinin artacağını düşündürmektedir. Nitekim Birgül İlgüzar tarafından mezuniyet tezi olarak hazırlanan (bk. bibl.) Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshada (Hâşim Paşa, nr. 81), seksen manzume bulunmaktadır. Ayrıca matbu nüshanın ön-sözündeki, "Hazretin gayr-ı matbû olan divân-ı âlilerinden bazı eş'âr-ı âşikânelelerinin dahi ilâvesiyle" ifadesi şiir sayısının daha fazla olduğunu göstermektedir. *Divançe*'nin son kısmında, Hâşimî Dergâhı'nda bir süre vekâletle görev yapan Mehmed Ledünnî Efendi'nin Emîr Osman Efendi ve silsilesi hakkında kırk altı beyitlik bir manzumesi, türbenin hâcet penceresinde yazılı üç beyitlik kitâbe, türbede levha olarak asılı bulunan Osman Rahmi Efendi'nin dört bendlik bir muhammesi, Mehmed Süreyyâ Bey'in "İstîşfâ" başlıklı bir muhammesi ve Hz. Ali hakkındaki iki şiiri bulunmaktadır. Hâşimî Emîr Osman Efendi'nin, "Aşk-ı yâre dâş olaldan yârimi gördüm ayan" mısraı ile başlayan şiiri (*Divançe-i Hâşimî*, s. 42-43) Ergun'a göre Kazasker Mustafa İzzet, Ezgi'ye göre Üsküdüârî Zâkir Mahmud tarafından şehnaz makamında durak olarak bestelenmiştir. "Sâfiyem süfî ezelden Hakk'a mir'ât olmuşam" mısraıyla başlayan şiirin ise (a.g.e., s. 40) Feyzi Dede tarafından büselik-aşiran makamında ilâhi olarak bestelendiği bilinmektedir. 2. *Tarikatnâme*. Tarikat silsilesi ve âdâbına dair manzum bir eserdir. Süleymaniye (Hasan Hüsnü Paşa, nr. 758/1) ve Mevlânâ Müzesi (nr. 130) kütüphaneleriyle İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda (Osman Ergin, nr. 797, 1259/1) nüshaları bulunmaktadır. 3. *Tefsîr-i Süre-i İsrâ*. İsrâ sûresinin tefsirine dair küçük bir risâle olup bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Hasan Hüsnü Paşa, nr. 758/2). Bursalı Meh-

med Tâhir'in Hâşimî'nin ihvanına ve dostlarına gönderdiği mektuplarından oluştuğunu belirttiği *Münşeât*'a henüz rastlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divançe-i Hâşimî Emîr Osman Efendi, İstanbul 1329; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 186; II, 881; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 463; Peçuyul İbrâhim, *Târîh*, s. 55; Cemâleddin el-Hulvî, *Lemezât* (nşr. M. Serhan Tayşî), İstanbul 1993, s. 591-593; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 59; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 418, 425; Nazmî Efendi, *Hediyye-tü'l-ihuân*, İÜ Ktp., TY, nr. 1640, vr. 70; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmî*, II, 18, 23; Müstakimzâde, *Risâle-i Melâmîyye-i Bayramîyye*, İÜ Ktp., İbnülemin, nr. 3357, vr. 31^a-33^b; *Osmanlı Müellifleri*, I, 188; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, II, 324-329; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler* (İstanbul 1931), İstanbul 1992, s. 68-70; a.mlf., *Kaygusuz Vizeli Alâeddin*, İstanbul 1932, bk. Fihrist; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul 1938, s. 220-221; a.mlf., *Antoloji*, I, 378-379; II, 475-476, 545-546; Subhi Ezgi, *Türk Musikisi Klâsiklerinden Temcit-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1945, s. 62-63; Birgül İlgüzar, *Hâşimî Divanı* (mezuniyet tezi, 1972), İÜ Türiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. 1322; Mehmet Halit Bayrı, "Hâşimî", *TFA*, sy. 161 (1962), s. 2927-2928; İbrahim Aslanoglu, "Hâşimî Emîr Osman Efendi", *TDEA*, IV, 140; Ekrem Işın, "Saçlı Emîr Tekkesi", *DBİst.A*, VI, 383-384.

MUSTAFA UZUN

HÂŞİMİLER

(bk. HÂŞİM).

HÂŞİMİLER

(الهاشميون)

Hz. Hasan'ın soyundan gelen Mekke emirleriyle Hicaz, Suriye, Irak ve Ürdün krallık aileleri.

X. yüzyıldan XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar (1924) Mekke'nin yönetimini elinde bulunduran emirlerle I. Dünya Savaşı'ndan sonra bir müddet Hicaz, Suriye, Irak ve halen Ürdün'de hüküm süren kralın mensup olduğu ailenin adıdır. Bu ülkelerdeki devletler Hâşimî Krallığı adıyla tanınmıştır. Aile adını Hz. Peygamber'in büyük dedesi Hâşim b. Abdümenâf'a nisbetle almıştır.

Resûl-i Ekrem'in torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soylarından gelen şerif ve seyyidlerin Hicaz'da eskiden beri büyük nüfuzları bulunuyordu ve Mekke'nin idaresi bazı fâsîlalarla da olsa uzun süre onların yönetiminde kalmıştı. Nihayet Hz. Hasan'ın soyundan gelen sülâle, 916-950 yılları arasında Karmatîler'in sürdürdükleri baskın ve sonunda Mekke'yi isti-

lâları ile ortaya çıkan krizden faydalanarak gücünü arttırdı ve onların bölgeden çekilmeleriyle burayı idaresi altına aldı.

Karmatîler'in Mekke'den çekilmesinden sonra Benî Hasan'ın Benî Mûsâ kullundan Hz. Hasan'ın dokuzuncu ve II. Mûsâ'nın dördüncü kuşaktan torunu olan Ca'fer b. Muhammed b. Hüseyin el-Emîr (Ebû Muhammed) idareyi ele geçirdi (ona nisbetle bu aileye Benî Ca'fer adı da verilmektedir) ve Fâtımîler adına hutbe okutmaya başladı. 1010-1011 yıllarında Ebû'l-Fütüh el-Müsevî, Abbâsî halifesiyle Fâtımî halifesinin Hicaz üzerindeki nüfuz mücadelesinden faydalanarak hutbeyi kendi adına okutmaya teşebbüs ettiyse de daha sonra bundan vazgeçti (1012). Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Abdullah b. Ebû Hâşim de Mekke emîri olunca (1063) kendisinden öncekiler gibi Hicaz bölgesi üzerindeki Fâtımî-Abbâsî rekabetinden faydalandı; ancak bağımsız bir hilâfet kurmak yerine daha çok yardım aldığı sultan adına hutbe okutmayı tercih etti.

Kızıldeniz sahilindeki Yenbû civarında güçlü bir emîr olan Katâde b. İdrîs, 1201'de buradan hareket ederek kendi içlerinde ihtilâfa düşen emîr ailesini Mekke'nin dışına sürdü. Bazı kaynaklara göre, bu olaydan önce Katâde'nin oğlu Hanzale 1200 yılında Mekke'yi istilâ edip babasının burayı ele geçirmesine zemin hazırlamıştı. İyi bir asker olan Katâde, önce yayımlı politikasıyla hâkimiyetini Yenbû'dan Mekke'ye doğru genişletti; arkasından da son emîr Muksir b. İsbâ b. Füle'ta'nın Mekke'de bulunmadığı bir sırada, esasen daha önce gönüllerini kazandığı Mekke ileri gelenlerinden hiçbir mukavemet görmeden bölgeyi idaresi altına aldı. Katâde b. İdrîs de II. Mûsâ'nın on veya on ikinci kuşaktan torunu idi; daha sonra Mekke'yi asırlarca idare eden emirler onun soyundan geldiler. Eyüp Sabri Paşa, Katâde'ye kadar Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlerin her ikisine birden seyyid ve şerif denilirken ondan sonra Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere şerif, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere seyyid denilmeye başlandığını söylemektedir (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, III, 268). Katâde, yirmi yıl kadar süren idaresi boyunca hâkimiyetini Medine, Tâif, hatta Necid'in bir bölümüne kadar genişletmiş ve mümkün olduğunca Mısır ve Bağdat'tan etkilenmeden müstakil bir idare kurmaya çalışmıştı. Aile içi iktidar kavgaları sırasında 1220 yılında doksan yaşının üzerinde iken öldürülen Katâde'nin yerine oğlu

Şerif Hasan geçti. Şerif Hasan, Abbâsi halifesinden yardım almak ümidiyle Bağdat'a gitti; ancak orada vefat etti. Bu durum Mekke idaresi üzerinde, Katâde b. İdris'in sekizinci torunu Muhammed I. Ebû Nümeyy'in 1254 yılında idareyi ele geçirmesine kadar sürecek olan bir mücadeleyi başlattı.

Tarih boyunca siyasî bir güç olarak ortaya çıkan müslüman devletler, daima gözlerini İslâm'ın kıblegâhı Mekke'ye ve civarına çevirmekteydiler. Zira bu bölge üzerinde nüfuz kazanan güç, bütün müslümanları hem dinî hem siyasî açıdan etkileyebiliyordu. Bu durumu farkederek Osmanlı sultanları, önceleri kazandıkları zaferleri çeşitli hediyeler ve zafernâmelerle Mekke emîrlarına bildirip zafer sevinçlerine onları da ortak ederek gönüllerini çelmeye çalışmışlardı. Yıldırım Bayezid'den itibaren başlayan surre gönderme geleneğinin yanı sıra İstanbul'un fethinden sonra Fâtihten Sultan Mehmed de bütün İslâm âlemini etkileyen bu büyük zaferi müjdelemek için Mekke emîrine, kıymetli hediyelerle birlikte İstanbul'u tarif ve tavsif eden ve kiliselerin nasıl camiyeye çevrildiğini anlatan bir de nâme göndermişti. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi üzerine (1517) o sırada Katâdeler'den Mekke emîri olan Şerif Berekât b. Muhammed, bir elçilik heyetiyle birlikte on iki yaşındaki oğlu Ebû Nümeyy'i Mısır'a gönderip padişaha tâzimlerini ve Osmanlı hâkimiyetini benimsediğinin bir nişanesi olarak da Mekke'nin anahtarlarını sundu. Yavuz Sultan Selim de pek çok hediye ile birlikte Şerif Berekât'a Mekke Emîrliği menşurunu yolladı ve ayrıca kendisine Mısır hazinesinden maaş bağlattı; Haremeyn ahalisine de 200.000 altın ile külliyetli miktarda erzak gönderdi. Bu tarihten itibaren Mekke ve Medine'de hutbe Osmanlı padişahlarının adına okunmaya başlandı. Osmanlı Devleti, Hz. Peygamber'in torunları olmaları sebebiyle genel de bütün seyyid ve şeriflere büyük değer vermiş, onlara maaş ve çeşitli tahsisatla birlikte Cidde gümrüğü gelirlerinin önemli bir bölümünü bağlamıştır. Hicaz bölgesinin kendi kontrolünde kalmasına dikkat eden devlet Mekke emîrlarına karşı oldukça müsamahakâr davranmıştır.

II. Ebû Nümeyy'in ölümüyle birlikte (1584) aynı soydan gelen ve Mekke'nin idaresi için birbiriyle mücadele eden üç aile ortaya çıktı. Bunlardan biri Zevî Zeyd (Şürefâ-i Zeydiyye), diğeri 1672'den sonra çok defa iktidarı onlarla paylaşan Zevî Berekât (Âl-i Berekât), üçüncüsü de Abâdi-

le diye bilinen Zevî Abdullah (veya dedelerine nisbetle Zevî Avn) ailesidir. 1830'lardan itibaren emîrların Zevî Zeyd ve Zevî Avn ailelerinden seçilmesi âdet haline geldi. Osmanlı sultanları şerif ailelerinden herhangi birine emirliği tevdi edebiliyordu; ancak adı geçen iki ailenin XIX. yüzyılda daha güçlü ve bedevîler üzerinde daha etkili olması sebebiyle emîrlar daima bunların birinden tercih edildi. 1851-1856 ve 1880-1882 yılları arasında Zevî Zeyd ailesinden Abdümttalib Efendi'nin emirliği hariç tutulursa son dönem emîrlarının hepsi Zevî Avn ailesinden seçilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra da durum değişmemiş ve Avn ailesine mensup Şerif Abdullah Paşa b. Muhammed emirliğe tayin edilmiştir. Ancak onun Mekke'ye hareket hazırlığı içinde iken ansızın ölümü üzerine yerine aynı aileye mensup olan ve 1893'ten beri İstanbul'da oturan Şûrâ-yı Devlet âzası Şerif Hüseyin b. Ali gönderildi (1908).

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni paylaşmak üzere aralarında gizli anlaşmalar yapan İtilâf devletleri Hicaz üzerinde de birtakım hesaplar içindeydiler. İngilizler, daha savaşın başlarında iken İttihatçılar ile çekişmesini de göz önünde tutarak Mekke Emîri Şerif Hüseyin'in hareketlerini takibe almışlardı. Sonunda bekledikleri oldu ve Şerif Hüseyin'in Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı'nda Hicaz temsilcisi sıfatıyla bulunan oğlu Abdullah, Mısır'daki İngiliz yetkilileriyle görüşmeler yaparak muhtemel bir isyan girişiminde kendilerini desteklemelerini istedi. Bunun üzerine İngilizler, pek çok vaadle Şerif Hüseyin'i Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmesi için teşvike başladılar. Vâdlerin başında, hilâfetin Osmanlı Devleti'nden alınarak Hâşimî ailesine verilmesi ve büyük bir Arap devletinin kurulması gelmekteydi. Şerif Hüseyin ile İngiltere'nin Mısır fevkalâde komiseri Sir Henry McMahon arasında 1915 yılı boyunca süren pazarlıklar nihayet 27 Haziran 1916'da isyanın gerçekleşmesiyle sonuçlandı. Osmanlı Devleti isyanın hemen ardından temmuz başında Mekke Emîrliği'ne Zevî Zeyd ailesine mensup Meclis-i A'yân reis vekili Şerif Ali Haydar'ı tayin etti. Aynı ayın sonlarında Medine'ye ulaşan Şerif Ali Haydar isyan sebebiyle Mekke'ye gidemedi ve emirlik görevini oradan yürütmeye çalıştı. Kasım ayında ise Şerif Hüseyin kendisini "Arap ülkelerinin kralı" olarak ilân etti. Mart 1917'de Medine'nin Osmanlı askerlerinden boşaltılması kararının verilmesiyle birlikte önce Şam'a gi-

den, daha sonra da İstanbul'a dönen Şerif Ali Haydar emirlik unvanını iki yıl daha taşımış ve tahsisatını da almıştır. Hicaz'da kontrolün tamamen Şerif Hüseyin'in eline geçerek bölgenin Osmanlı hâkimiyetinden çıkması üzerine emirlik müessesesi Mayıs 1919'da Meclis-i Vükelâ kararlarıyla kaldırıldı.

Öte yandan kendisini Arap ülkeleri kralı ilân eden Şerif Hüseyin'i İtilâf devletleri sadece Hicaz kralı olarak tanımışlardı. Savaşın sonraki barış görüşmelerinde de durum değişmeyince büyük bir hayal kırıklığına uğrayan Şerif Hüseyin, 1924 yılında Türkiye'de hilâfetin ilgasının ardından kendisini halife ilân etti. Ancak bu çıkışı da kabul görmemiş, kendisiyle çekişme içinde bulunduğu muhalifi Abdülaziz b. Suûd'un aşırı tepkisine yol açmıştır. Nitekim Necid'den harekete geçen Abdülaziz b. Suûd'un kuvvetleri aynı yılın ekim ayında Mekke'yi ele geçirdi. Bunun üzerine Şerif Hüseyin, yerine oğlu Emîr Ali'yi Hicaz kralı olarak bırakıp önce Akabe'ye çekildi, oradan da 1925'te Kıbrıs'a iltica etmek zorunda kaldı; Emîr Ali de Abdülaziz b. Suûd'un Hicaz'ı tamamıyla ele geçirmesinden sonra babasının arkasından gitti. Böylece tarihte ilk defa ortaya çıkmış olan Hicaz Hâşimî Krallığı (1916-1925) kısa zamanda tarihe karışmış oldu.

Şerif Hüseyin'in Faysal, Abdullah, Ali ve Zeyd adlarında dört oğlu vardı. Bunlardan, I. Dünya Savaşı başladığı sıralarda Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı'nda Hicaz temsilcisi olarak bulunan Abdullah ve Faysal isyanın hazırlanmasında ve sonrasında önemli çalışmalar yapmışlar ve İtilâf devletleri nezdinde itibar kazanmışlardı.

Emîr Faysal, babasından aldığı emir üzerine bedevîlerden oluşturduğu kuvvetlerin başında önce Akabe'yi ele geçirdi ve arkasından Osmanlı kuvvetlerine karşı Ölüdeniz'in güney ve güneydoğu taraflarında bir dizi askerî faaliyette bulundu. Daha sonra babasının tasvibiyle İtilâf kuvvetlerine bağlı Kuzey Arap Ordusu'na kumandan olarak tayin edilen Faysal, İtilâf kuvvetleri kumandanı Allenby'nin emriyle birtakım İngiliz subay ve askerlerinin eşliğinde Ağustos 1918'de Suriye'ye doğru harekete geçti. Eylül sonunda Şam'ı kuşatan Faysal'ın kuvvetleriyle İngiliz birlikleri Osmanlı askerinin bir gün önce tahliye ettiği şehre 1 Ekim 1918'de girdiler. Şerif Hüseyin'e ve oğlu Emîr Faysal'a göre Şam bölgesinin ele geçirilmesi, kurulacak Hâşimî devleti için atılacak son adımlardan biriydi. Zira böylece Hicaz dışından da kendilerini kabul ettirme imkânı do-

ğacak ve büyük Arap devleti gerçekleşmiş olacaktı. Emîr Faysal ile görüşen Allenby, Şam ve civarının düşmanın işgal edilmiş bölgeleri hükmünde sayıldığı için orada sivil bir idarenin kurulmasının mümkün olmadığını belirtmişti. Bundan kısa bir süre sonra 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti gücünü kaybetti; böylece Emîr Faysal'a karşı bölgede İtilâf devletlerinden başka muhatap kalmadı. Faysal, Fransa'nın muhalefetine rağmen İngiltere'nin desteğiyle Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'na katıldı. Fakat kendisi Araplar adına katıldığını belirterek onların bir bütün halinde istiklâlini savunduysa da sadece Hicaz temsilcisi olarak kabul edildi. Paris Barış Konferansı'ndan Suriye'nin geleceği hakkında sağlıklı bir karar çıkmadığı gibi İngiltere ile Fransa da karşı karşıya geldi. İki devletin yaptığı çetin müzakereler neticesinde Suriye Fransa'ya bırakıldı. Emîr Faysal Ocak 1920 ortalarında Suriye'ye döndü ve aynı yılın mart ayında toplanan eşraf kongresinde Filistin ve Lübnan'ı da içine almak suretiyle "büyük Suriye kralı" ilân edildi. Ancak bu durum, 1920 Nisanında toplanan San-Remo Konferansı'nda reddedilerek daha önce yapılan gizli anlaşmalar gereği Suriye ve Lübnan Fransız mandasına bırakıldı. İki taraf arasında 24 Temmuz'da cereyan eden Meyselûn Savaşı'nın ardından Fransızlar Şam'ı işgal edip Suriye'deki Hâşimî krallığına son verdiler.

Öte yandan Londra'da İngiliz işgali altındaki Irak bölgesinin (Basra, Bağdat, Musul ve Deyrizor) idare şekli tartışılıyor ve bu konuda çeşitli fikirler ileri sürülüyordu. Sınırları belli olmamakla birlikte Irak'ın bir bütün halinde idare edilmesi veya bölgelere taksim edilerek ayrı ayrı emirliklerin kurulması üzerinde en çok durulan görüşlerdi. Nihayet Wilson'un önerisiyle, o sıralarda Londra'da bulunan Faysal İngilizler'in desteğini alarak 23 Ağustos 1921'de Irak kralı ilân edildi ve böylece Hâşimî ailesinin yönetiminde Irak Krallığı kuruldu. 3 Ekim 1932'de ülkesinin Milletler Cemiyeti'ne girmesini sağlayan Faysal, Irak'ın bağımsızlığının gerçekleşmesine paralel olarak bir Irak-Suriye birliği kurmak istediysede Suriye'deki siyasî çevrelerin muhalefetiyle karşılaşacağı için bunu başaramadı. 8 Eylül 1933 tarihinde ölen Faysal'ın yerine oğlu Gâzi geçti. Faysal'ın ölümüyle birlikte Irak'ta bir sürüşme dönemi başladı. Genç kral Gâzi'nin iktidar devri (1933-1939) bir dizi kabile ayaklanmasına, askerî ihtilâl-

lere, hızlı kabine değişikliklerine ve İngilizler'in bölgedeki imtiyazlarına karşı ortaya çıkan millî direnişlere sahne olmuştur. Gâzi'nin bir kazada ölmesi üzerine tahta küçük yaştaki oğlu II. Faysal çıktı. Yeni kralın yaşının küçüklüğü sebebiyle idare onun adına kral nâibi Abdülilâh tarafından yürütüldü. Abdülilâh, İngilizler'in yardımıyla Irak liderliğinde bir Arap birliği oluşturma hareketine girişti ve 1942-1943 yılları Irak-Suriye-Filistin-Ürdün federasyonu kurma müzakereleriyle geçti. Irak 1955 yılında Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere ile Bağdat Paktı'nı imzaladığı zaman Suriye ve Mısır memnuniyetsizliklerini açıkça ortaya koydular. Kral nâibi Abdülilâh ile II. Faysal'ın 14 Temmuz 1958 tarihinde Abdülkerim Kâsım tarafından gerçekleştirilen askerî ihtilâlde öldürülmeleriyle Hâşimî ailesinin Irak'taki krallığı da sona ermiş oldu.

I. Dünya Savaşı sonrasında Şark-ı Ürdün, Allenby'nin "düşmanın işgal edilmiş doğu bölgesi" taksimatı içinde kalmıştı. Faysal b. Hüseyin'in Suriye Krallığı'nı tesisine üzerine Kerek ve Amman buraya bağlanmış, Maan ve Akabe de Hicaz Kralı Hüseyin'e itaatini bildirmişti. Fakat Suriye'nin Fransız mandasına terkedilmesi ve Faysal'ın Şam'dan çıkarılması ile bu bölge başsız kaldı ve anarşiye sürüklendi. Bu arada Mekke'de bulunan Şerif Hüseyin'in diğer oğlu Abdullah, kardeşini Fransızlar'a karşı desteklemek maksadıyla Kasım 1920 ortalarında Maan'a geldi. Burada birtakım kabile reisleri ve mahallî liderler tarafından karşılanan Abdullah, Suriye halkına bir beyannâme neşreterek onları Fransızlar'a karşı savaşa çağırdı. Fransızlar'a göre Abdullah el altından İngilizler tarafından destekleniyordu; bu durum iki müttefiki karşı karşıya getirdi. Bunun üzerine İngilizler, eskiden beri kendileriyle dost olan ve savaş boyunca babası ile aralarındaki ilişkileri düzenleyen Abdullah'ı, her türlü yardım ve desteği vererek kendi himayelerinde Ürdün emîri ilân ettiler (1 Nisan 1921). 1923 yılında da Abdullah'ın başkanlığında müstakil bir Ürdün hükümetinin kurulmasına karar verildi. Bu arada ona yardımcı olmak üzere yanına İngiliz subay ve müşavirleri gönderildi ve gerekli malî yardımlar sağlandı.

Emîr Abdullah, II. Dünya Savaşı başlar başlamaz hâmisî İngilizler'e savaşta yanlarında yer alabileceğini bildirmişti. Başlangıçta savaş Avrupa'da seyrettiği için İngiltere buna gerek duymadı. Fakat çarpışmalar 1941'de Ortadoğu'ya sıçrayınca,

Emîr Abdullah'ın İngilizler'in yardımıyla 1921'den itibaren kurulmuş olan Glubb Paşa kumandasındaki ordusu (Arap Lejyonu), Irak'ta Alman Subayların yardımıyla iktidarı ele geçiren Raşid Ali'ye karşı kullanılarak savaşa iştirak ettirildi. Arkasından da bu ordu İngiliz kuvvetlerinin Suriye'ye girmesinde büyük rol oynadı ve bu hizmetleri karşılığında Abdullah'a bağımsızlık sözü verildi. Savaşın bitmesinden sonra verilen söz yerine getirilerek Ürdün'ün bağımsızlığı ve Abdullah'ın krallığı ilân edildi (22 Mart 1946); böylece halen sürmekte olan Ürdün Hâşimî Krallığı tarih sahnesine çıkmış oldu. Kral Abdullah 1950 yılında, Filistin'de Arap Birliği askerlerinin işgali altındaki toprakları Ürdün Hâşimî Krallığı'na ilhak etti. Bunun üzerine Mısır Ürdün'ün Arap Birliği'nden çıkarılması için girişimlerde bulundu. Ürdün bağımsızlığına kavuşmuş olmasına rağmen ordusu hâlâ İngiliz kumandasındaydı ve bu durum yeni filizlenen Arap milliyetçilerini rahatsız ediyordu. Onların bu muhalefeti Kral Abdullah'a yönelmişti ve bu ortam içinde Abdullah 20 Temmuz 1951 günü Kudüs'te öldürüldü. Ürdün meclisi, Abdullah'ın yerine o sırada hastalığından dolayı İsviçre'de tedavi görmekte olan Tallâl'i kral ilân etti; ancak onun rahatsızlığı sebebiyle ülkeyi daha çok vekili ve küçük kardeşi Naif yönetti. 11 Ağustos 1952 tarihinde Ürdün Parlamentosu Tallâl'i görevden alarak yerine oğlu Hüseyin'i getirdi. Halen Şerif Hüseyin b. Tallâl'in yönetiminde bulunan Ürdün Devleti son Hâşimî krallığıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 122-123; X, 61, 200; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 455, 491; II, 103-104; *Mir'âtü'l-Haremeyn*, s. 266-269; *Şevretü'l-Arab, muqaddematühâ, esbâbühâ, netâ'icühâ*, Kahire 1916, s. 232-240; İbrâhim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 354-366; G. Stitt, *A Prince of Arabia: The Emir Shereef Ali Haider*, London 1948, s. 15-33, 155-184; G. Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, New York 1952, s. 300-309; S. H. Longrigg, *Iraq: 1900 to 1950*, London 1953, s. 114-133; G. E. Kirk, *Mu'cizü târihi's-şarkı'l-evsaf* (trc. Ömer İskenderî - S. Hasan), Kahire 1957, s. 247-251; Z. N. Zeine, *Arab-Turkish Relations and the Emergence of Arab Nationalism*, Beyrut 1958, s. 100-101, 104-106, 124-125; a.mif., *The Struggle for Arab Independence*, Beyrut 1960, s. 1-83; Cemâl Paşa, *Hâtıralar*, İstanbul 1958, s. 246-253, 269-278; Es'ad Dâğır, *Müzekkirâtü 'alâ hâmişi'l-kağıyyeti'l-Arabiyye*, Kahire 1959, s. 48-49, 71-72, 88-89, 122-125, 133-134, 144; J. Morris, *The Hashemite Kings*, New York 1959, s. 208; R. Bullard, *The Camels Must Go*, London 1961, s. 124-143; E. Monroe, *Britains Moment in the Middle East: 1914-1956*, London 1963, s. 32-37; T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, Buck 1965, s. 664-672; P. Knightley -

C. Simpson, *The Secret Lives of Lawrence of Arabia*, London 1969, s. 76-101; B. C. Busch, *Britain, India and the Arabs, 1914-1921*, London 1971, s. 71-81, 89-99, 107, 129, 136, 184, 191, 338, 424, 472, 482; Hayriye Kâsimiyye, *el-Hükümetü'l-'Arabîyye fî Dimaşk beyne 1918-1920*, Kahire 1971, s. 46-56, 81-103, 158-180; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, Ankara 1972, s. 177; Abdillâh b. Hüseyin, *el-Âşârü'l-kâmile li'l-Melik 'Abdillâh b. Hüseyin*, Beyrut 1973, s. 576; Fâruk Sâlih el-Ömer, *Havle's-siyâsiyyeti'l-Britâniyye fi'l-'Irâk 1914-1921*, Bağdad 1977, s. 99-108; D. G. Hogarth, *Hejaz Before World War I*, Cambridge 1978, s. 47-57; Fâik Bekr es-Savvâf, *el-'Alâkâtü beyne Devleti'l-'Osmaniyye ve iklimi'l-Hicâz* [baskı yeri yok] s. 49-52, 79-86, 245-252; Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi: 1908-1918*, Ankara 1982, s. 67-85, 115-122, 144-145, 191-196; P. M. Holt, *Egypt and the Fertile Crescent: 1516-1922*, London 1980, s. 96, 152, 180, 263, 272-277, 279-280, 285-286, 289, 292, 299, 301; Salâh el-Akkâd, *el-Mesriku'l-'Arabîyyü'l-mu'âşır*, Kahire 1983, s. 185-267; Ali Sultân, *Târîhu Süriye 1918-1920*, Dimaşk 1987, s. 163-180, 353-385; Emîn er-Reyhânî, *Mülûkû'l-'Arab, saltanatü Necd ve mülhâkâtihâ*, Beyrut 1987, I, 57-67; Hasan Kayalı, *Arabs, Young Turks: Turkish-Arab Relations in the Second Constitutional Period of Ottoman Empire: 1908-1918* (doktora tezi, 1988, Harvard Üniversitesi), s. 141-178; Kâzım Yaşar Koprman, *Mısır Memlûklüleri Tarihi*, Ankara 1989, s. 204; Seyyâr el-Cemîl, *el-'Osmaniyyün ve tektinü'l-'Arabî'l-hadis*, Beyrut 1989, s. 470-491; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumlarında Sorunlar ve Görüşler* (haz. Raşit Mertel), İstanbul 1990, s. 19-20; M. C. Wilson, "The Hashemites, the Arab Revolt and the Arab Nationalism", *The Origins of Arab Nationalism* (ed. Rashid Khalidi v.dğt.), New York 1991, s. 204-221; Ârif Abdülganî, *Târîhu ümerâ'i Mekkete'l-Mükerreme*, Dimaşk 1992, s. 960; F. E. Peters, *Mecca*, New Jersey 1994, s. 145-154; Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti 1800-1914* (doçentlik çalışması, 1995, MÜ Fen-Ed.Fak.), s. 33, 36-46; Ahmet Vehbi Ecer, *Üç Tebliğ: Vehhabiler; İbn Sina; Mekke Şerifleri*, Kayseri 1995, s. 28-32; Mekî Şübeke, *el-'Arab ve's-siyâsetü'l-Britâniyye fi'l-'harbi'l-'Alemlîyyeti'l-âlâ*, Beyrut, ts. (Dârü's-Sekâfe), I, 140-145, 184-196; II, 83, 90-108, 278; M. Abir, "The 'Arab Rebellion' of Amir Ghâlib of Mecca (1788-1813)", *MES*, VII/2 (1971), s. 185-200; Ş. Tufan Buzpınar, "The Hijaz, Abdulhamid II and Amir Hussein's Secret Dealings with the British, 1877-80", a.e., XXXI/1 (1995), s. 99-123; Sina Akşin, "Turkish-Syrian Relations in the Time of Faisal (1918-1920)", *The Turkish Yearbook of International Relations*, sy. 20, Ankara 1986, s. 1-19; R. T. Mortal, "Zaydi Shi'ism and the Hasanid Sharifs of Mecca", *IJMES*, XIX/4 (1987), s. 455-472; Süleyman Yatac [Beyoğlu], "1914-15 yıllarında Osmanlı Devleti ve Mekke Emiri Şerif Hüseyin", *İlim ve Sanat*, sy. 30, İstanbul 1991, s. 70-80; A. J. Wensinck, "Mekke", *JA*, VII, 637-643; a.mlf. - [C. E. Bosworth], "Makka", *EI²* (İng.), VI, 148-152; G. Rentz, "Hâşhimids", a.e., III, 262-263; C. E. Dawn, "Hâşhimids", a.e., III, 263-265; Mustafa L. Bilge, "Abdullah b. Hüseyin", *DIA*, I, 108; a.mlf., "Faysal I", a.e., XII, 264, 265; a.mlf., "Faysal II", a.e., XII, 265.

ZEKERİYA KURŞUN

HÂŞİMİYYE

(الهاشمیه)

Muhammed b. Hanefiyye'den sonra
imâmetin
oğlu Ebû Hâşim
Abdullah b. Muhammed'e
(ö. 98/716-17)
intikal ettiğine inanan
Keysâniyye Şiâsi'na bağlı bir grup
(bk. EBÛ HÂŞİM, Abdullah b. Muhammed;
KEYSÂNİYYE).

HÂŞİMİYYE

(هاشمیه)

Celvetiyye tarikatının
Hâşim Baba'ya
(ö. 1197/1783)
nisbet edilen bir kolu.

Üsküdar İnadiye'deki Bandırmalizâde Dergâhi şeyhi Yûsuf Nizâmeddin Efendi'nin oğlu olan Hâşim Baba'nın tarikat silsilesi bir koldan babası Yûsuf Nizâmeddin Efendi, dedesi Bandırmalı Hâmid Efendi, Tophaneli Şeyh Veliyyüddin Efendi ve Ehl-i Cennet Mehmed Fenâyî (ö. 1075/1664); diğer koldan Hüdâyî Âsitânesi şeyhi Mustafa Erzincânî, Devâtî Mustafa Efendi ve Muk'ad Ahmed Efendi vasıtasıyla Celvetiyye tarikatının piri Aziz Mahmud Hüdâyî'ye (ö. 1038/1628) ulaşır.

Hâşim Baba'nın bazı kaynaklarda Morali, bazılarında ise Bandırmalı olduğu söylenen dedesi Hâmid Efendi (ö. 1139/1726), Üsküdar'da muhtelif camilerde vaz ve irşad hizmetiyle meşgul oldu. Bandırmalizâde Dergâhi'nin yerinde mütevaciz bir evi bulunduğu (İsmet, s. 484, 485), dergâhın bu binanın genişletilip yeniden inşası ile kurulduğu rivayet edilmektedir. Babası Yûsuf Nizâmeddin Efendi'nin vefatından sonra (1166/1752-53) bu tekkenin postnişini olan Hâşim Baba, babasından aldığı Celvetîlik'le Mısır'daki Kaygusuz Abdal Tekkesi Kasrûlayn şeyhi Hasan Baba'dan aldığı Bektaşîliği melâmet neşvesinde birleştirmeye çalışmış, ancak Bektaşîliği Bektaşiler'ce, Celvetîliği de Celvetiler'ce kabul görmemiştir. Bandırmalizâde Dergâhi şeyhleri, Celvetiyye'nin merkez tekkesi ve pîr makamı olan Hüdâyî Âsitânesi'nce kabul görmemelerine rağmen on üç dilimli Celvetîlik tacını kullanmışlardır. Taçlarının dışına sardıkları destar da Celvetiler gibi, katları iniş ve çıkışta üst üste getirilerek sarılan "kafe-

si" ya da "cüneydi" tabir edilen biçimdedi.

Hâşim Baba'nın torunu Bandırmalizâde Ahmed Münib Efendi'nin *Mir'âtü't-turuk* adlı eserinde (s. 45) Hâşimiyye'ye Celvetiyye'nin bir kolu olarak yer vermesi Hâşimiyye'nin tarikat literatürüne girmesini sağlamıştır. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektaşî tekkeleri de kapatılırken Bandırmalizâde Dergâhi'nin kapatılmaması, üstelik bu tekkelerin kapatılmasıyla ilgili Şeyhülislâm Kadizâde Mehmed Tâhir Efendi başkanlığında Topkapı Sarayı'nda yapılan toplantıya Hâşim Baba'nın oğlu Mehmed Galib Efendi'nin Bandırmalizâde Dergâhi şeyhi olarak çağırılması, Hâşim Baba mensuplarının resmen Celvetî olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Hâşimiyye'nin Bektaşîlik'le ilgisini izaffi bir ilgi olarak gören ve Hâşimiler'e Bektaşîlik icâzeti verilmesini teberrüken yapılan bir işlem sayan Cemalettin Server Revnakoğlu, Hâşimiler'in herhangi bir Bektaşî dergâhında şeyhlik yapmadıklarını, Bektaşîler'in de onların Bektaşîliği kabul etmediğini söyler.

Vâridât'ında verdiği bilgilerden (vr. 4^b) Hâşim Baba'nın seyrü sülûkte Celvetî usulünü benimsediği anlaşılmaktadır. Harîrîzâde, Celvetiyye'yi anlatırken kendisinin Hâşim Baba'ya ulaşan Celvetî silsilesini verdiği halde (*Tibyân*, I, 246) Hâşimiyye diye bir tarikattan bahsetmediği gibi Hâşim Baba ve mensuplarının Bektaşîlik ve Melâmîlik'le ilgisi olup olmadığını da temas etmemiştir.

Hâşimiler'de zikir ve âyine hep birlikte okunan salât-ı efdaliyye ile başlanır. Salât-ı efdaliyyeden sonra kelime-i tevhid zikrine geçilir; ardından "yâ Allah" çekilir ve "yâ Mevlâm" denilerek ayağa kalkılır. Bu esnada zâkirler cumhur ilâhisi okurlar. Bu ilâhi bazan Hüdâyî'nin, bazan da Hâşim Baba'nın na'atlarından alınır; çok defa da, "Hüdâyî'ye şefâat eğer zâhir eğer bâtın" sözleriyle başlayan ilâhi özel perdesinden daha ağır ve yürüyerek topluca seslendirilir. Bazan da, "Seng-i izzet budur Hâşim / Ki ceddindir Ebû'l-Kâsım" ilâhisi okunur. İlâhiler okunurken dervişler "ism-i hû" ile dem tutarlar. İlâhilerin sonunda şeyh efendi yeni bir perdeden tekrar ism-i hûya geçer. Bu sırada zâkirler cumhur ilâhisi okurlar. İsm-i hû, namazda sağa sola selâm verir gibi baş sağa sola döndürülerek aralıklı ve tane ta-